

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI
NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

**SA111201 – O'ZBEK TILI VA ADABIYOTI MAGISTRATURA
MUTAXASSISLIGI MAGISTRATURASI BO'YICHA BILIM DARAJASINI
BELGILOVCHI MAXSUS FANLARDAN SINOV DASTURI VA BAHOLASH
MEZONI**

Mazkur dastur 2021-2022 o‘quv yilida **5A111201 – O‘zbek tili va adabiyoti** mutaxassisligi bo‘yicha magistraturaga kiruvchilar uchun kirish sinovlari dasturi, savolnomalari va baholash mezonlarini o‘z ichiga olgan. Dastur savolnama va mezonlari oliy ta’limning 5111200 – O‘zbek tili va adabiyoti bakalavriat ta’lim yo‘nalishi Davlat ta’lim standartiga hamda Navoiy davlat pedagogika instituti o‘quv-uslubiy kengashida ko‘rib chiqilgan va ma’qullangan (20__ yil ____dagi __-sonli majlis bayoni) dasturga asoslanib tuzilgan.

Tuzuvchilar:

R.Yusubova – filologiya fanlari nomzodi, dotsent.
Navoiy davlat pedagogika instituti

Z.Quvonov – filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori,
Navoiy davlat pedagogika instituti

Taqrizchilar:

A.Xolmurodov – filologiya fanlari doktori,
dotsent, Navoiy davlat pedagogika instituti

N.Murodova – filologiya fanlari doktori,
professor, Navoiy davlat pedagogika instituti

Ushbu dastur Navoiy davlat pedagogika instituti o‘quv-uslubiy kengashi tomonidan muhokama qilinib foydalanish uchun tavsiya etilgan. (2021 yil _____ __ - sonli bayonnomma)

KIRISH

Mazkur dastur 2021-2022 o‘quv yilida **5A111201 – O‘zbek tili va adabiyoti** mutaxassisligi bo‘yicha magistraturaga kiruvchilar uchun kirish sinovlari dasturi va baholash mezonlarini o‘z ichiga olgan. **5111200 – O‘zbek tili va adabiyoti** bakalavriat ta’lim yo‘nalishi o‘quv rejasiga kirgan “Hozirgi o‘zbek adabiyo tili”, “O‘zbek dialektologiyasi”, “O‘zbek tili tarixi”, “O‘zbek adabiyoti”, “Jahon adabiyoti”, “Adabiyotshunoslik nazariyasi” hamda “O‘zbek adabiyotini o‘qitish metodikasi” fanlarining o‘quv dasturi asosida tuzilgan va ushbu fanlar doirasida talabalarning o‘zbek tili va adabiyoti ixtisosligidan nazariy va amaliy bilimlarini amaliyotda qo‘llay olishi bo‘yicha bilim, ko‘nikma va mahoratlarini aniqlash maqsad qilingan.

Dasturning maqsadi va vazifalari

a) **Nazariy tushuncha.** Mazkur dastur **5A110201 – O‘zbek adabiyoti** mutaxassisligi bo‘yicha magistraturaga kiruvchilarining kasbiy sohalarda qo‘llashi lozim bo‘lgan bilimlarni va ulardan foydalanish uchun mavjud ko‘nikma va makalalarni, fanning nazariy asoslarini, umumiy ilmiy uslublar, ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish bo‘yicha layoqatlarini aniqlashga mo‘ljallangan.

b) **Dasturning maqsadi** magistraturaga kiruvchilarning bakalavriatura bosqichida o‘zbek tili va adabiyotini o‘qitishning ilmiy-metodik muammolarini tadqiq qilishda zarur bo‘ladigan ilmiy-bilish nazariyasi, o‘zbek tili va adabiyoti fanlarini o‘rganish tamoyillari, uslublari o‘zlashtirganligini aniqlash. Shuningdek, magistraturaga kiruvchilarni falsafiy yondashuv asosida bilish haqidagi nazariyalar, umumiy ilmiy uslublar, ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish uslublari va tamoyillari o‘zlashtirganlik va amalda qo‘llay olish malakalari darajasini aniqlash.

v) **Dasturning vazifalari:** magistraturaga kiruvchilarning

O‘zbek tili va adabiyoti fani tadqiqotlari uslublari bo‘yicha ilmiy va uslubiy adabiyotlar bilan tanishganligi darajasini;

O‘zbek tili va adabiyotini o‘qitish metodikasini tadqiq qilishning ilmiy yo‘nalishlari bilishi darajasini;

tadqiqot jarayonida tilshunoslik va adabiyotshunoslik fanining aniq vazifasini anglay olish darajasini;

tilshunoslik va adabiyotshunoslik fani va tadqiqotlar sohasining ilmiy yo‘nalishlari, tadqiqotlar sohasida ilmiy mushohada va ilmiy tahlil masalalarini o‘zlashtira olganliklarini;

ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil etish, tadqiqot natijalarini tahlil qilish malakalarining mavjudligini;

ta’lim tarbiya jarayonini tashkil etishning shakl, metod va vositalari haqida umumiy tushunchalarga ega ekanligini ko‘rsatib berish.

Dasturning asosiy mazmuni.

Mazkur dasturning asosiy 5A110201 – O‘zbek tili va adabiyoti mutaxassisligi bo‘yicha magistraturaga qabul jarayonida o‘tkaziladigan mutaxassislik bo‘yicha suhbat jarayonida magistraturaga kiruvchilarning bakalavr ta’lim bosqichida olgan bilimlariga hamda fanlar bo‘yicha mustaqil ta’limga tayyorgarlik jarayonlarida, kurs ishlari, magistrlik dissertatsiyasi ishi bajarish jarayonida shakllantirilgan ilmiy adabiyotlar bilan ishslash, ta’lim jarayonida zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalari, jamiyat rivojlanishida ijtimoiy fikr, badiiy tafakkurning roli, til va tafakkur, tilning falsafiy-ijtimoiy mohiyati, til tarixi, tilning ijtimoiy ongning shakli sifatidagi o‘rni, millat ma’naviy rivojida badiiy adabiyotning roli, adabiy-badiiy tafakkur rivoji, o‘zbek adabiyotining taraqqiyot bosqichlari, mumtoz adabiyot, adabiy-nazariy tushunchalar takomili, jahon adabiyotining taraqqiyot muammolari, adabiyot o‘qitishning zamonaviy usullari, so‘z va uning badiiy-estetik xususiyatlarini anglash darjasи, ilmiy tadqiqot ishlari va manbaviy hujjatlar bilan ishslash ko‘nikmalarining shakllantirilganligi, ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etishning shakl, metod va vositalari haqidagi umumiy tushunchalari, ilmiy mushohada qila olish va yangi g‘oyalar shakllantira olish qobiliyati, ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil etish mazmuni bilan tanishganligi, tadqiqot natijalarini tahlil qila olish qobiliyatining mavjudligi, fanning ilmiy va ta’limiy xususiyatlarini o‘zlashtirish jarayonida o‘zlashtirgan bilimlari va malakalarini aniqlashga yo‘naltirilgan masalalarni qamrab olgan.

Hozirgi o‘zbek adabiy tili

Fonetika va fonologiya. Fonetikaning tadqiqot maqsadi va usuliga ko‘ra turlari. Fonetika aspektlari.

Fonema, uning differensial va integral belgilari. Fonologik zidlanishlar, ularning turlari. Korrelyatsiya. Vokalizm va konsonantizm tizimlarida korrelyatsiya turlari. Fonema ottenkalari tasnifi.

Hozirgi o‘zbek tili vokalizmi va konsonantizmi. Unli va undosh fonemalar tasnifi va tavsifi. Ayrim unlilar tavsifi. Unlilarning kombinator va pozitsion xususiyatlari. Hozirgi o‘zbek tili konsonantizmi.

Fonetik o‘zgarishlar. Kombinator omillar ta’sirida sodir bo‘ladigan o‘zgarishlar. Pozitsion omillar ta’sirida sodir bo‘ladigan o‘zgarishlar. Turkiy so‘zlarning an’anaviy fonetik tuzilishga moslashishi.

Bo‘g‘in, urg‘u, intonatsiya. O‘zbek tilida bo‘g‘in tuzilishi. Urg‘u tiplari. Intonatsiya (intonema), uning prosodik elementlari: nutq melodikasi, nutq ritmi, temp, nutq intensivligi, nutq tembri, pauza.

Intonatsiya turlari. Intonatsiyaning gap va nutqdagi roli.

Bo‘g‘in, urg‘u, intonatsiyaning ta’lim bosqichlarida o‘rganilishi.

Grafika. Grafikaning muayyan til birliklari (fonema, aksentema, intonema, leksema, morfemalar).

Imlo qoidalari. Amaldagi imlo qoidalari. O‘zbek yozuvining shakllanishi haqida tarixiy-xronologik ma’lumot.

Orfoepiya. Unli tovushlar orfoepiyasi. Undosh tovushlar orfoepiyasi. O‘z qatlamga oid so‘zlar orfoepiyasi. Boshqa tillardan o‘zlashtirilgan ayrim so‘zlar orfoepiyasi.

Leksikologiya. Leksikologiyaning turlari. Leksikologiyaning semasiologiya, onomasiologiya, etimologiya, frazeologiya, so‘z yasalishi sohalari bilan aloqasi.

O‘zbek tilining leksik tizimi, uning taraqqiyotida lisoniy va nolisoniy omillar.

Leksemaning semantik tarkibi. *Leksik ma’no* va *sema* tushunchalari. Komponent tahlil. Tildagi leksik birliklarni tematik, leksik-semantik guruhlarga ajratishda integral semaning ahamiyati. Leksemaning uzual hamda okkazional ma’nolari

Leksik ma’no taraqqiyoti. Leksik ma’no taraqqiyotiga turtki beruvchi lisoniy va nolisoniy omillar. Leksema lug‘aviy ma‘nosining hajmiy va miqdoriy o‘zgarishi. Leksik ma’no hajmining kengayishi va torayishi. Leksik ma’noning miqdoriy o‘zgarishiga sabab bo‘luvchi omillar.

Sinonimiya. Sinonimiyaning ko‘rinishlari. Leksik sinonimlar, sinonimik qator, dominanta. Leksik sinonimlarning turlari: 1) ideografik sinonimlar; 2) uslubiy sinonimlar; 3) nutqiy sinonimlar; 4) kontekstual sinonimlar; 5) absolyut sinonimlar (leksik dubletlar).

Leksik sinonimlarning paydo bo‘lishi. Sinonimiya va polisemiya munosabati. Sinonimlarning uslubiy ahamiyati.

Antonimiya. Lug‘aviy antonimiya. Leksik antonimiya va antonimik juftlik. Kontekstual antonimiya. Antonimiya va enantiosemiya, antonimiya va polisemiya munosabati. Antonimlarning uslubiy ahamiyati.

Omonimiya. Omonimiyaning ko‘rinishlari. Leksik omonimlar. Omoformalar. Omonimiya va polisemiya. Omonimlarning yuzaga kelishi. Omonimlarning ahamiyati. Omonimiyaga yondosh hodisalar: 1) omofonlar; 2) omograflar.

Leksik paronimiya, giponimiya, graduonimiya, partonimiya haqida ma’lumot.

O‘zbek tili leksikasining tarixiy taraqqiyoti. O‘zbek tili leksikasida o‘z va o‘zlashgan qatlamlar. O‘z va o‘zlashgan qatlamning o‘ziga xos xususiyatlari. Tojikcha o‘zlashmalar va ularning o‘ziga xos xususiyatlari. Arabcha o‘zlashmalar va ularning o‘ziga xos xususiyatlari. Ruscha o‘zlashmalar va ularning o‘ziga xos xususiyatlari.

Leksema o‘zlashtirishning ijtimoiy-tarixiy sabablari. Leksema o‘zlashtirish yo‘llari: 1) jonli so‘zlashuv orqali; 2) bosma manbalar orqali.

Leksema o‘zlashtirish usullari: 1) o‘zicha olish; 2) kalkalab olish. Kalkaning ko‘rinishlari: 1) grammatik kalka (to‘liq kalka, yarim kalka); 2) semantik kalka. So‘z o‘zlashtirishning so‘z qo‘llashdan farqi.

Frazeologiya. Frazeologik birlik. Frazeologik birliklarning ko‘chma ma’noga asoslanishi. Frazeologik birliklarning ifoda va mazmun plani. Frazeologik monosemiya va polisemiya. Frazemalarning shakl va ma’no munosabatlariga ko‘ra turlari.

So‘zning morfem tarkibidagi o‘zgarishlar. So‘zning morfem tarkibidagi o‘zgarishlarga sabab bo‘luvchi omillar. Affikslar qo‘sish bilan sodir bo‘ladigan o‘zgarishlar. Soddalanish hodisasi haqida ma’lumot. Morfologik qayta bo‘linish hodisasi. Qo‘sish qo‘llanish hodisasi (pleonazm).

So‘z yasalishi. So‘z yasalish strukturasi. Hozirgi (sinxron) va tarixiy (dioxron) so‘z yasalishi. So‘z yasash modellari: unumli va unumsiz modellar. So‘z yasalish strukturasining morfem strukturadan hamda morfologik strukturadan farqi.

So‘z turkumlarining ko‘chishi. So‘z turkumlarida transpozitsiya va konversiya hodisasi. Konversiya va uning ko‘rinishlari. Mustaqil so‘z turkumlari va yordamchi so‘z turkumlarida ko‘chish hodisasi.

Grammatik ma’no, uning turlari. 1) umumiy kategorial ma’no; 2) so‘zning leksik ma’nosiga qo‘sishimcha tarzdagi maxsus shakllar orqali ifodalanadigan ma’no. Grammatik ma’no va grammatik shakl munosabati. So‘zning grammatik ma’nosini haqidagi nazariy qarashlarning ta’lim bosqichlarida o‘rganilishi.

Grammatik kategoriylar, ularning turlari. So‘zning grammatik shakllari. Kategoriya hosil qiluvchi shakllar, nokategorial shakllar. Grammatik kategoriya turlarining ta’lim bosqichlarida o‘rganilishi. Sintaktik shakl, analitik shakl, juft va takroriy shakllar.

So‘z turkumlari. So‘zlarni turkumlarga ajratish tamoyillari.

Fe’l so‘z turkumi. Fe’llarning umumiy grammatik belgisi. Mustaqil va yordamchi fe’llar. Fe’lning grammatik kategoriylari. Fe’lning vazifadosh va modal shakllari. Fe’llarda harakat tarzi shakllari. Fe’llarning otlashuvi.

Ot so‘z turkumi. Otlarda kelishik, egalik, son kategoriysi. Otlarda hurmat kategoriysi. Otlarning analitik va sintetik shakllari.

Sifat so‘z turkumi. Sifatlarning ma’no va tuzilishiga ko‘ra turlari. Asliy va nisbiy sifatlar. Sifatlarning otlashuvi. Sifatlarda daraja kategoriysi.

Son so‘z turkumi. Sonlarning umumiy grammatik belgisi, deyktik xususiyati. Sonlarning ma’no va tuzilishiga ko‘ra turlari. Sonlarning hisob so‘zları (numerativlar) bilan qo‘llanishi. Hisob so‘zlarining turlari. Sonlarning otlashuvi.

Olmosh so‘z turkumi. Olmoshlarning umumiy grammatik belgisi, ishora (deyktik) vazifasi. Olmoshlarning almashinib qo‘llanish belgisi. Olmoshlarning ma’no va

tuzilishi jihatidan tasnifi. Boshqa turkum so‘zlarining olmoshga ko‘chishi (pronominalizatsiya).

Ravish so‘z turkumi. Ravishlarning umumiy grammatik belgisi. Ravishlarning o‘zgarmaslik xususiyati. Ravishlarning ma’no va tuzilishiga ko‘ra turlari. Ravishlarda daraja kategoriyasi.

Yordamchi so‘zlar. Yordamchi so‘zlarning umumiy grammatik belgilari. Yordamchi so‘zlarning turlari.

Alohida so‘zlar turkumi. Modal so‘zlar. Modal so‘zlarning umumiy grammatik belgisi. Undov so‘zlarning umumiy grammatik belgisi. Taqlid so‘zlarning umumiy grammatik belgisi.

Sintaksisning o‘rganish obyekti. Sintaksisning so‘z birikmasi va gap haqidagi ta’limot ekanligi. Sintaktik sathning leksik, morfologik sathlar bilan hamkorligi. Sintaksisning semantika va pragmatika bilan aloqasi. Sintaktik birliklarning ta’lim bosqichlarida o‘rganiishi. Sintaktik aloqa vositalari va sintaktik aloqa turlari.

Shakliy va mazmuniy sintagmatik munosabat. Mazmuniy sintagmatik munosabat. Shakliy sintagmatik munosabatning ifodalanishi.

So‘z birikmasining semantik-sintaktik strukturasi. So‘z birikmasi va sintagma munosabati. So‘z birikmasining morfologik tabiatiga ko‘ra turlari.

Gap haqidagi ta’limot. Gapning grammatik markazi tushunchasi. Gapda predikativlikning ifodalanishi. Predikativlikning modallik, zamon, shaxs-son, tasdiq-inkor kategoriyalari bilan bog‘liqligi.

Gapning grammatik kategoriyalari: grammatik shaxs kategoriyasi, grammatik zamon kategoriyasi, gapning ifoda maqsadi kategoriyasi, modallik kategoriyasi. Modallikning munosabat ifodalovchi grammatik kategoriya ekanligi. Gap zamoni va fe’l zamoni o‘rtasidagi farq. Gapda shaxs-son va tasdiq-inkor ma’nolarining ifodalanishi.

Gap turlari. Gaplarning ifoda maqsadiga ko‘ra turlari. Gaplarning tuzilish jihatdan turlari. Gaplarning emotsiyonallikka ko‘ra turlari. Gaplarning modallik ifodalashiga ko‘ra turlari. Eganing ishtirokiga ko‘ra gap turlari.

Bo‘laklarga ajralmaydigan gaplar. Atov gaplar. So‘z-gap. Bo‘laklarga ajralmaydigan gaplar haqidagi sintaktik nazariyalar.

Gap bo‘laklari haqidagi sintaktik nazariyalar. Gap bo‘laklarining leksik-grammatik xususiyatlari. Logik bo‘laklar va grammatik bo‘laklar. Sintaktik aloqaga kirishadigan va sintaktik aloqaga kirishmaydigan bo‘laklar. Gap bo‘laklarining tasnifi.

Bosh bo‘laklar. Kesim. Kesimning gap markazi ekanligi. Mustaqil va nomustaqil kesim turlari. Ega. Eganing gapda fikr qaratilgan predmet, shaxs kabilarni anglatishi. Ega va mantiqiy subyekt munosabati.

Ikkinch darajali bo'laklar. Ikkinch darajali bo'laklarning gapdagi mavqeyiga ko'ra tasnifi: aniqlovchi, to'ldiruvchi, hol.

Uyushiq bo'laklar haqidagi sintaktik ta'limot. Gapda turli gap bo'laklarining uyushib kelishi. Uyushiq bo'laklarda egalik, kelishik va son ko'rsatkichlarining qo'llanishidagi o'ziga xosliklar. Uyushiq bo'laklarda umumlashtiruvchi birliklar.

Gapning ajratilgan bo'laklari. Ajratilgan bo'lakli gaplarning shakliy va mazmuniy xususiyatlari.

Murakkablashgan sodda gaplar: shakliy va mazmuniy murakkablashish. Sodda gapni murakkablashtiruvchi vositalar: uyushiq bo'laklar, ajratilgan bo'laklar, undalmalar, kirish qurilmalar, yordamchi so'zlar, o'ram (oborot)lar, presuppositsiya.

Qo'shma gap haqidagi sintaktik nazariyalar. Qo'shma gaplarning tadqiqi masalasi. Qo'shma gapning tuzilishiga ko'ra an'anaviy tasnifi.

Bog'langan qo'shma gaplar. Bog'langan qo'shma gaplarning semantik-sintaktik tuzilishi. Bog'langan qo'shma gap komponentlarida birikish.

Ergashgan qo'shma gaplar. Ergashgan qo'shma gap qismlarini bog'lovchi vositalar. Ergashgan qo'shma gaplarning semantik-sintaktik tuzilishi. Ergash gapni bosh gapga biriktiruvchi vositalar.

Havola bo'lakli qo'shma gaplar. Havola bo'lakli qo'shma gaplarning turlari. Bir havola bo'lakli va ikki havola bo'lakli qo'shma gaplar. Simmetrik va asimmetrik havola bo'laklar.

Bog'lovchisiz qo'shma gaplar. Bog'lovchisiz qo'shma gaplarning semantik-sintaktik tuzilishi. Bog'lovchisiz qo'shma gap komponent-larining ohang yordamida bog'lanishi.

Murakkab qo'shma gaplar. Murakkab qo'shma gaplarning semantik-sintaktik tuzilishi. Murakkab qo'shma gaplarning uch va undan ortiq qismdan tashkil topishi. Tenglanish va ergashish orqali tuzilgan murakkab qo'shma gaplar (aralash qo'shma gaplar). Ko'p komponentli qo'shma gap qismlarining uyushishi.

O'zga gapli qurilmalar O'zga gapning turlari: ko'chirma gap, o'zlashtirma gap. Ko'chirma gaplarning tuzilishi: muallif gapi va ko'chirma gap. O'zlashtirma gap bilan ko'chirma gapning farqi va o'xhash tomonlari.

O'zbek dialektologiyasi

O'zbek shevalari tasnifi. O'zbek shevalarini tasniflashda yetakchi tamoyillar: hududiy, etnik, etnogenetik, lisoniy, lisoniy-hududiy (lingvoareal). O'zbek shevalari tasnifi. Ularning yutuq va kamchiliklari.

Transkripsiya. Transkripsiya turlari. Fonetik va fonologik transkripsiya. Xalqaro transkripsiya. Transliteratsiya. Milliy transkripsiya. Turkiy tillar va lahjalarni o'rganishda qo'llaniladigan transkripsion belgilar. O'zbek shevalarini o'rganishda

qo‘llaniladigan transkriptsiyalar. Lotin alifbosiga asoslangan yangi o‘zbek yozuvidagi transkriptsiyaga xos xususiyatlari.

Fonetika. Fonetik qonuniyatlar. O‘zbek shevalarining fonetik xususiyatlari. Shevalar vokalizmi va konsonantizmi. O‘zbek shevalaridagi va o‘zbek adabiy tilidagi unlilar munosabati. O‘zbek shevalaridagi undoshlar tasnifining o‘ziga xos jihatlari. Singarmonizm qonuni va uning turlari. Umluat. O‘zbek shevalaridagi nutq tovushlarining kombinator va pozitsion o‘zgarishlari. Birlamchi, ikkilamchi cho‘ziqlik va emfatik (ultra) cho‘ziqlik. Monoftong va diftong. Tovush mosligi. Fonetik jarayonlar.

O‘zbek shevalari leksikasi. O‘zbek shevalari leksikasi tushunchasiga bo‘lgan qarashlar. Shevalarning tarixiy jihatdan leksik qatlamlari. Shevalarning o‘z so‘zлari. Shevalararo leksik moslik (variant) masalasi. Sheva so‘zлari va jargonlar.

O‘zbek shevalari morfologiyasi. O‘zbek shevalarining morfologik xususiyatlari. O‘zbek adabiy tilidagi va o‘zbek shevalaridagi turlanishning farqi. Grammatik son, kelishik, egalik, shaxs-son, mayl, zamon kategoriylariga xos shakllar, fe'lning funksional shakllarining shevalardagi o‘ziga xosliklari. So‘z yasalishi.

O‘zbek shevalari sintaksi. O‘zbek shevalarining sintaktik qurilishi. Shevalarda so‘z birikmalari, izofali konstruksiylar, to‘liq va to‘liqsiz gaplar, so‘z-gaplarning qo‘llanish xususiyatlari.

Qarluq-chigil-uyg‘ur lahjasining muhim xususiyatlari. Qarluq-chigil-uyg‘ur lahjasiga birlashuvchi dialekt va shevalarning fonetik, leksik, grammatik xususiyatlari.

O‘g‘uz, qipchoq lahjalarining muhim xususiyatlari. O‘g‘uz, qipchoq lahjalariga birlashuvchi dialekt va shevalarning fonetik, leksik, grammatik xususiyatlari.

Adabiy til va dialekt munosabati. Sheva, milliy til va adabiy til. Badiiy asarlardagi dialektizmlar va ularning turlari. Dialektal xato tushunchasi, ularni bartaraf etish yo‘llari Dialektizmlarning adabiy tilga singish jarayoni. Avtonomiya va geteronomiya. Bir xalq tilining turli davlat hududlarida alohida – alohida mustaqil rivojlanishi, yozuvdagi farqlar, adabiy me’yorlarning o‘ziga xosligi.

O‘zbek tili tarixi

Qadimgi turkiy til. Qadimgi turkiy til va eski turkiy til tushunchalari. Qadimgi turkiy tilni davrlashtirish, ularning eng muhim misoniy va tarixiy xarakteristikasi.

Qadimgi turkiy til grafikasi. Qadimgi turkiy yozuvarlar haqida umumiy ma’lumot: o‘rxun, uyg‘ur, so‘g‘d, moniy yozuvlari. O‘rxun yozuvidagi harflarning shakllari va uning mazmuni.

Unlilarni ifoda qiluvchi harflar, ularning nomlanishi» fonetik va fonematik xususiyatlari, yozilish tarzi. Undoshlarni ifoda qiluvchi harflar. Uyg'ur yozuvi. Bu yozuv tarixi haqida umumiy ma'lumot.

Qadimgi turkiy til fonetikasi. Qadimgi turkiy va eski turkiy tilining fonetik xususiyatlariga umumiy tavsif. Qadimgi, shu jumladan eski turkiy tilidagi unlilar tizimi. Qadimgi turkiy tildagi undoshlar tizimi, ularning artikulyatsion - akustik xususiyatlari. Ayrim undoshlarning (d -dz) hozirgi turkiy tillardagi taraqqiyoti. Singarmonizm, uning palatal-velyar va labial garmoniya turlari, ularning hozirgi o'zbek va boshqa turkiy tillardagi taraqqiyot darajasi. Umlaut, uning keyingi davr o'zbek va turkiy tillarda qo'llanishi.

Qadimgi turkiy til leksikasi. Qadimgi turkiy tilning leksik tarkibi. Kichik fonetik farqlar bilan, kuchli fonetik o'zgarishlar bilan hozirgi turkiy va o'zbek tillarida qo'llanadigan so'zlar. So'z ma'nosi taraqqiyotidagi ayrim o'ziga xosliklarga izoh. Qadimgi turkiy va eski turkiy tildagi so'zlarning semantik xususiyatlarini belgilashdagi qiyinchiliklar.

Qadimgi turkiy til morfologiyasi. So'z turkumlari va ularning qadimgi va eski turkiy tildagi xususiyatlari. Ot. Otning ichki kategoriyalari. Egalik shakllari. Qadimgi va eski turkiy tildagi kelishiklar. Qadimgi va eski turkiy tildagi ko'plik va uni hosil qiluvchi affikslar.

Sifat, sifat yasalishi. Sifat darajalari. Orttirma va kuchaytirma shakllarining semantik yakkaligi. Ozaytirma sifatlar.

Son. Sodda va murakkab sonlar. Murakab sonlarning hosil qilinishi. Sonning ma'no turlari va hosil qilinishi.

Olmoshlar, ularning ma'no turlari, ayrim olmoshlardagi fonetik xususiyatlar. Turlanishi. Qadimgi turkiy tildagi ba'zi olmoshlarning hozirgi turkiy tillarda qo'llanishi haqida ma'lumot.

Fe'l. Fe'lning xususiyatlari haqida tushuncha. Uning yasalishi, fe'lning amaliy shakllari: harakat nomi, ravishdosh sifatdosh, ularning hosil qilinishi, ma'nolari. Ularning taraqqiyoti.

Fe'l mayllari. Fe'l zamonlari. Fe'l nisbatlari, ularning hosil qilinishi. Bo'lishli, bo'lishsizlik shakllari.

Ravish, uning yasalishi, ravishga ko'chish (konversiya) hodisasi.

Yordamchi so'zlar. Undov va taqlidiy so'zlar. Mustaqil so'zlarning yordamchi so'zlarga ko'chim bo'lishi masalasi.

Qadimgi turkiy til sintaksisi. Qadimgi turkiy tilda so'z birikmalari: bitishuv boshqaruv va moslashuv munosabatlari. Eski turkiy tilda forsiy va arabiylizofalar. Gap, uning ifoda maqsadiga ko'ra turlari, ularning qo'llanish xususiyatlari. Murakkablashgan sodda gaplar: uyushuq bo'laklar va kirish so'z, kiritma, izoh bo'laklar va iboralar bilan murakkablashgan gaplar.

Bir bosh bo‘lakli (bir cho‘qqili) gaplar, ularning qadimgi turkiy tilda faol qo‘llanganligi.

Qo‘shma gaplar. Bog‘langan va ergash gapli qo‘shma gap masalasi. Qo‘shma gap va sintaktik o‘ramlar bilan murakkablashgan gaplar. Murakkab qo‘shma gaplar.

Ko‘chirma, gaplar, ularni qadimgi turkiy tildagi o‘ziga xos qo‘llanishi, ularning tarkibi.

Eski o‘zbek tili fonetikasi. Eski o‘zbek tilining yozuv tizimi. Arab va uyg‘ur yozuvining o‘zbek tili tovush xususiyatlarini to‘la ifoda qila olmasligi, O‘zbek tili fonetik xususiyatlari tarixini o‘rganishda «Devonu lug‘atit turk» va boshqa lug‘at hamda grammatik ocherklarning ahamiyati.

Eski o‘zbek tili unlilar tizimi, uning harfiy ifodalari, transliteratsion va transkriptsion xususiyatlari, unlilar miqdori, akustik-artikulyatsion xususiyatlari, fonetik va fonematik xossalari,

Eski o‘zbek tilining undoshlar tizimi, ularning artikulyatsion-akustik tavsifi, harfiy ifodalari, d (dz) undoshining eski o‘zbek tilida divergentsiyaga uchrashi, undoshlarning qattiq (til orqa), yumshoq (til oldi) mavqelarga ega bo‘lishi, uning hozirgi o‘zbek shevalarida ham mavjudligi, arab va fors tillaridan o‘zlashgan so‘zlardagi undoshlarning artikulyatsion-akustik xususiyatlari, ularning turdosh turkiy undoshlarga munosabati. So‘zda fonetik soddalashish masalasi.

Eski o‘zbek tilida singarmonizm va urg‘u. Singarmonizmning ikki ko‘rinishi; palatal-velyar (tanglay) garmoniya, labial (lab) garmoniyasi. Eski o‘zbek tilidagi so‘z urg‘usi va uning o‘rni. qadimgi turkiy tilga xos urg‘u mavqeining o‘zgarishi bilan bog‘liq ravishda so‘zning tovush va ma’no tarkibida o‘zgarish yuz berishi. Eski o‘zbek tili fonetik tizimining taraqqiy qilish xususiyatlari.

Eski o‘zbek tili leksikasi. Leksikaning tilning tarkibiy elementlari ichida eng o‘zgaruvchan ekanligi. Qadimgi turkiy til va eski o‘zbek tili leksik qatlamlarining farqli xususiyatlari. Eski o‘zbek tilida o‘z va o‘zlashgan qatlam tushunchasi. So‘z o‘zlashtirish manbai, eski o‘zbek va hozirgi o‘zbek tili lug‘at tarkibiga qiyosiy xarakteristika: umumxalq, badiiy asar leksikasi, dialektal leksika. Lug‘at tarkibining tarixiy o‘zgarishi.

Eski o‘zbek tili morfologiyasi. Eski o‘zbek tili morfologik xususiyatlari taraqqiyotidagi uch davr, so‘z turkumlari, ularning miqdori, ajratilishi tamoyillari grammatik kategoriyalari, ularning eski o‘zbek tilidagi o‘ziga xosligi.

Ot. Otning ta’rifi, leksik-semantik, morfologik, sintaktik belgilari, uning ichki kategoriyalari. Otlarda grammatik son kategoriysi. Arabcha ko‘plik shakllarining eski o‘zbek tilida keng iste’molda bo‘lganligi, forscha ko‘plik shaklining barcha uslublarida ham qo‘llanmaganligi. Otlarda kelishiklar. Qadimgi turkiy til va eski o‘zbek tilidagi kelishiklarning miqdor va sifat jihatdan o‘xhash va farqli tomonlari. Otlarda modal forma hosil qilinishi, otlarning kichraytirish, erkalash, ta’kidlash kabi

ma'nolarni ifodalashi, bunday shakllarni hosil qiluvchi qo'shimchalar, ularning fonetik variantlari.

Sifat. Sifatning ta'rifi, morfologik belgilari, asliy va nisbiy sifatlar, sifat darajalarining morfologik-sintaktik va sintaktik usullar bilan hosil qilinishi, eski o'zbek tiliga xos xususiyatlari. Sifat yasalishi, otlar (ism)dan, fe'lidan sifat yasovchi qo'shimchalar.

Son. Sonning ta'rifi, unda so'z yasalish tizimining yo'qligi, sanoq va tartib sonlar. Sanoq sonlarning sodda va murakkab turlarga bo'linishi, murakkab sonlarning hosil qilinish tartibida qadimgi turkiy tildan farqlanadigan o'rinlari, o'ziga xosligi. Kasr sonlar ham murakkab sonlar hisoblanishi.

Olmosh. Olmoshning ta'rifi, boshqa so'z turkumlaridan farqi, uning ma'no turlari, sintaktik vazifasi.

Fe'l. Fe'lning funksional formalari. Harakat nomi va uning hosil qilinishi. Sifatdosh, ularni hosil qiluvchi qo'shimchalar. Ravishdosh, uning qadimgi turkiy til va eski o'zbek tilidagi shakllari, variantlari, eski o'zbek tili uslublarida qo'llanish xususiyatlari.

Fe'lning mayl va zamon shakllari. Tuslovchi qo'shimchalarning qadimgi turkiy, eski o'zbek va hozirgi o'zbek tillaridagi xususiyatlari qiyosiy tahlili. Fe'lning mayllari.

Fe'l yasalishi, ularning asosan affiksatsiya usuli bilan yasalishi, fe'l yasovchi affikslar, ularning variantlari, yasama fe'llarning semantik xususiyatlari.

Ravishning ta'rifi, ma'no (semantik) turlari, ravishlarda boshqa tillardan so'z o'zlashtirish masalasi. Ravishlarning yasalishi, ravish yasovchi qo'shimchalar. Qadimgi turkiy tilda kelishik, sonning ma'no turlarini hosil qiluvchi ayrim qo'shimchalarning eski o'zbek tilidayoq ravish yasovchiga aylana boshlashi. Ravishning kompozitsiya (sintaktik) usul bilan yasalishi. Ravishdoshlar (adverbalizatsiya).

Ko'makchilar. Ko'makchi yordamchi so'z turkumi ekanligi. Tilda mustaqil so'z va yordamchi so'zlar munosabati, yordamchi so'zlarning mustaqil so'zlardan shakllanganligi va shu tufayli ham har bir tilda sof ko'makchilar (yordamchi so'zga to'la ko'chim bo'lgan so'zlar) va funksional (amaliy) ko'makchilarga (ma'nosи yordamchi so'zga ko'cha boshlagan, ya'ni ko'chim tugallanmagan) ajratilishi.

Bog'lovchilar. Bog'lovchilarning ta'rifi, uning teng va ergashtiruvchi semantik guruhlari. Teng bog'lovchilarning biriktiruvchi, zidlovchi, ayiruvchi, inkor turlari, ularning turkiy va o'zlashma leksik tarkibi, har bir bog'lovchining ma'no xususiyatlari, eski o'zbek tilida qo'llanish imkoniyatlari.

Yuklama va modal so'zlar. Yuklamalarning ta'rifi, uning eski o'zbek tilida amal qilishi «affiks-yuklama», «so'z-yuklama» tushunchalari izouì, yuklamalarning

ma’no turlari. Modal so‘z tushunchasi izohi, eski o‘zbek tilida qo‘llangan modal so‘zlar va ularning mavzu guruhlari.

Undov va taqlidiy so‘zlar. Undov so‘z ta’rifi, uning ma’no guruhlari. Turkiy va o‘zlashgan undovlar, ularning matnda qo‘llanish xususiyatlari. She’riy san’atdagi o‘rni. Taqlidiy so‘z ta’rifi, uning ma’no xususiyatlari, bu turkumda so‘z o‘zlashtirishning kamligi.

Eski o‘zbek tili sintaksisi. Eski o‘zbek tili sintaktik qurilishining qadimgi turkiy til va hozirgi o‘zbek tiliga o‘xhash va ulardan farqli tomonlari. So‘z birikmasi sintaksisi. Qadimgi turkiy til va eski o‘zbek tilida bitishuv, boshqaruv, moslashuv va uning o‘ziga xos xususiyatlar. Gap, uning bo‘laklari, bosh bo‘laklar. Gap bo‘laklariga ajratish tamoyillariga qisqacha izoh.

Ega va uning eski o‘zbek tilida ifodalanishi, qadimgi turkiy til hamda hozirgi o‘zbek tilidan farqli tomonlari. Kesim, uning eski o‘zbek tilida ma’no va tarkibiga ko‘ra turlari.

Gapning ikkinchi darajali bo‘laklari. Aniqlovchi, uning qaratqich va sifatlovchili turi, ifodalanishi. To‘ldiruvchi, uning ifodalanishi, tarkibiy xususiyatlari, uning boshqarilishi, to‘la va determinat boshqaruv. Hol va uning ma’no turlari, tarkibiy xususiyatlari, eski o‘zbek tilidagi qo‘llanilish xususiyatlari. Murakkablashgan sodda gaplar taraqqiyoti.

Qo‘shma gaplar, ularning qadimgi turkiy va eski o‘zbek tilidagi o‘xhash va ulardan farqli tomonlari haqida umumiy ma’lumot. Qo‘shma gaplar tarkibida gaplarning mazmun va grammatick tobelikkha ko‘ra turlari.

Bog‘lovchisiz qo‘shma gaplar, ularning tarkibidagi gaplarning semantik munosabatlari, yodgorliklar va davrlar bo‘yicha qo‘llanish xususiyatlari, ularda bog‘lovchilarning ishlatalishi va o‘ziga xosligi.

Qo‘shma gap ko‘chimidagi (oraliq) sodda gaplar va ularda kesimning kengayishi, ular komponentlarining o‘zaro bog‘lanish xususiyatlari, semantik munosabatlari.

Ko‘chirma gaplar. Eski o‘zbek tilida ko‘chirma gapning qo‘shma gaplarga o‘xhash tomonlari, uning davrlar o‘tishi bilan boyib borishi, ko‘chirma gapda muallif va ko‘chirma gap masalasi, -ki/kim vositasida bog‘lanishi, ko‘chirma gapning murakkablashishi.

Punktuatsiya. Eski o‘zbek tilida tinish belgilarining rasman qo‘llanmaganligi, lekin ajratish belgilari qadimgi turkiy til va eski o‘zbek tilida mavjud bo‘lganligi. Tinish belgilarining XIX asr oxiri XX asr boshlarida qo‘llana boshlashi va keyinchalik taraqqiy etishi. Eski o‘zbek matnlarida qo‘llangan tinish belgilarining tavsifi.

O‘zbek adabiyoti fani yuzasidan

Eng qadimgi og‘zaki adabiy yodgorliklar, ularning manbalari. Yunon tarixchilarining asarlarida Markaziy Osiyo mif va afsonalariga oid ma’lumotlar. “Avesto” adabiy manba sifatida. “Avesto”ning o‘rganilishi tarixidan.

O‘rxun-Enasoy bitiktoshlari adabiy manba sifatida. O‘rxun-Enasoy yodgorliklarining janr xususiyatlari. To‘nyuquq bitigi. Unda shaxs va millat erki.

Mahmud Koshg‘ariy va uning “Devonu lug‘oti-t-turk” asaridagi afsona va xalq qo‘sishqlari. Qadimgi turk moniylik adabiyoti. Budda mazmunidagi turkiy adabiyot. “Oltin yoruq” dostoni va unda ko‘tarilgan masalalar.

Yusuf Xos Hojib hayoti va ijodi. “Qutadg‘u bilig” hamda ijtimoiy-siyosiy va falsafiy masalalar. Dostonda axloqiy va estetik qarashlar. Dostonning janr xususiyatlari: masnaviy, qasida, to‘rtlik va g‘azal unsurlari. Asarning ahamiyati.

Ahmad Yugnakiy hayoti va ijodining manbalari. Adib hayoti va ijodining o‘rganilishi tarixi. Asarda qo‘llanilgan janrlar.

Ahmad Yassaviy. “Devoni hikmat” va hikmatnavislik an’anasi. “Devoni hikmat”ning mavzu ko‘lami va ma’rifiy ahamiyati.

Nosiriddin Rabg‘uziy hayoti va ijodi. Adib ijodining o‘rganilish tarixi. “Qissasi Rabg‘uziy” (“Qissasu-l-anbiyo”) – o‘zbek badiiy nasrining ilk namunasi sifatida.

Noma janri va uning takomil bosqichlari. Munozara janri. Temuriylar davrida adabiyotshunoslikning fan sifatidagi taraqqiyoti. Nizomiy, Dehlaviy, Sa’diy va Hofiz asarlarining tarjimalari.

Qutb hayoti va ijodi. “Xisrav va Shirin” dostonining yaratilish tarixi, nusxalari.

Sayfi Saroyi hayoti va ijodi. “Guliston bi-t-turkiy” asarining tarkibi. Asardagi asosiy g‘oya, yoritilgan masalalar.

Haydar Xorazmiy ijodi. Haydar Xorazmiy hayoti va ijodining manbalari. “Maxzanu-l-asror” dostoni va Nizomiy ijodi. Dostonning kompozitsion qurilishi va syujet.

Atoyi ijodiy merosining o‘rganilishi tarixidan. Atoyining lirik merosi.

Sakkokiy hayoti va ijodining o‘rganilish tarixi. She’riyatining janr xususiyatlari va mavzu ko‘lami.

Gadoiy hayoti va ijodining o‘rganilish tarixi. Gadoiyning ijodiy merosi.

Husayniy lirkasining badiiy xususiyatlari. Alisher Navoiy Husayn Boyqaro haqida.

Sayyid Qosimiyning “Majma’u-l-axbor” dostoni. Shoirning “Gulshani roz”, “Haqiqatnama”, “Illohiynoma” dostonlaridagi ijtimoiy-siyosiy va axloqiy -ta’limiy masalalar.

Lutfiyning ijodiy faoliyati. Lutfiy va Navoiy. Lutfiy lirkasining janr xususiyatlari.

Alisher Navoiy. Hayoti va ijodiy faoliyati. Shoir hayoti va ijodining manbalari. “Xazoyinu-l-maoniy” – lirik qomus sifatida: tuzilishi va janr xususiyatlari. Mavzular doirasi, g‘oyalari va timsollar tizimi.

“Xamsa”. “Hayratu-l-abror” dostoni. Dostonning tuzilishi, janr xususiyatlari. “Farhod va Shirin” dostonida insonparvarlik g‘oyalari, orzu-umidlari Farhod siy whole. “Layli va Majnun” dostonida pok va yuksak muhabbat ifodasi. Undagi bosh qahramonlar hayoti. Dostonning g‘oyaviy mundarijasi, timsollar olami. “Sab’ai sayyor”. Shoh Bahrom timsoliga xos fazilat va ziddiyatlar. Dilorom – iste’dodli san’atkor, vafodor yor timsoli. “Saddi Iskandariy” – falsafiy-ta’limiy, ijtimoiy-siyosiy va ma’rifiy asar. Navoiyningadolat timsoli.

“Lisonu-t-tayr” falsafiy-tasavvufiy doston sifatida. Navoiyning tasavvuf falsafasi va axloqiga xos munosabati. Simurg‘ – najot timsoli.

“Mahbubu-l-qulub”asari. Asarning badiiy xususiyatlari. “Xamsatu-l-mutahayyiriin” asarining mundarijasi. Asarda Jomiy timsoli. “Holoti Sayyid Hasan Ardashe”, “Holoti Pahlavon Muhammad” asarlarida tarixiy shaxslar talqini.

Adabiyotshunoslik asarlari: “Majolisu-n-nafois” tazkirasi Alisher Navoiyning adabiy-estetik qarashlari talqini. “Mezonu-l-avzon”.

Bobur. Ijodkor biografiyasi va adabiy merosining o‘rganilishi. Shoir lirkasining janr xususiyatlari. “Boburnoma” – badiiy-memuar asar sifatida. Boburning ilmiy merosi: “Risolai aruz”, “Mubayyin” asarlari.

Mashrab ijodiy merosi. Mashrabshunoslik tarixidan. Mashrab lirkasi. “Qissai Mashrab” asarining shoir biografiyasi va adabiy merosini o‘rganishdagi o‘rni.

So‘fi Olloyor. Ijodkor adabiy merosini o‘rganilishi. “Sabotu-l- ojizin” asarida ma’rifiy masalalar.

Shermuhammad Munis adabiy merosi. Ijodkor asarlarining o‘rganilishi. Shoir devonining janrlar tarkibi va badiiyati.

Ogahiy biografiyasi va adabiy merosi. Ogahiyshunoslik tadriji. “Ta’viz ul-oshiqin” devoni. Ogahiy – tarixnavis. Ogahiy – tarjimon. Ogahiy ijodida Navoiy an’analari.

Uvaysiy hayoti va ijodi. Shoiraning lirk merosi. “Shahzoda Hasan” va “Shahzoda Husayn” dostonlari.

Nodira hayoti va ijodi. Shoiraning lirk merosi. Nodiraning badiiy mahorati.

Milliy uyg‘onish davri o‘zbek adabiyotining xos xususiyatlari. Bu davr adabiyotining takomil bosqichlari. O‘rganilish tarixi. Yangi o‘zbek she’riyatining yuzaga kelish omillari. Zamonaviy nasrning shakllanishi. Drama janrining yuzaga kelish omillari va dastlabki namunalari. Adabiyot va milliy matbuot. Adabiyot va teatr. Adabiy tanqid shakllanishining ijtimoiy va adabiy-estetik omillari.

Komil Xorazmiy. Shoir lirkasining mavzu ko‘lami va badiiyati. Komil Xorazmiy va yangicha ma’rifatparvarlik.

Feruz – madaniyat va san’at homiysi. Shoir she’riyatining janr xususiyatlari va mavzu ko’lami.

Muqimiy hayoti va ijodining o’rganilish tarixi. Shoir lirkasi. Muqimiy hajvivotining xos xususiyatlari. “Sayohatnoma”lari. Muqimiy ijodida maktub janri.

Furqat biografiyasi. Furqatshunoslik tadriji. Shoir lirkasi. Furqat she’riyatida rus mustamlakasiga munosabat masalasi. Furqat va jadidchilik. Tasavvuf ta’limotiga oid qarashlari. Furqat manzumalari. Furqatning chet ellardagi faoliyati.

Is’hoqxon Ibratadabiy-ilmiy merosining o’rganilishi. Ibrat – ma’rifatparvar shoir. Ijtimoiy-ma’rifiy faoliyati: “Matbaai Is’hoqiya”, “Kutubxonai Is’hoqiya”. Ibratning ilmiy asarlari.

Mahmudxo‘ja Behbudiy va Turkiston milliy matbuoti. Ijodiy merosi. “Padarkush” pesasi. Publistikasi. Adabiy-estetik qarashlari. Sayohat xotiralari.

Abdulla Avloniy. Adabiy merosi. Avloniyning pedagogik asarlari. “Turkiy guliston yoxud axloq” asarining ma’rifiy-axloqiy va pedagogik qarashlar taraqqiyotidagi o’rni. Avloniy dramalari. “Afg‘on sayohati” asari.

Zamonaviy o‘zbek adabiyotida adabiy-ijodiy metodlar. Realizm,sotsialistik realizm.

Fitrat dramaturgiyasi. She’riyati. Dramalari. "Abulfayzzon" tragediyasining tahlili. Ijtimoiy-publitsistik asarlari:“Munozara”, “Hind sayyohi”, “Sharq siyosati”.

Hamza adabiy merosi. Adabiy merosining yangicha talqini.“Devoni Nihoniy”da an’ana va yangilanish. Hamza she’rlarida milliy uyg‘onish g‘oyasi. Hamza nasri va jadidchilik. “Yangi saodat” mlliy romani.Dramalari.

Abdulla Qodiriy romanlari. Yozuvchining ilk asarlari. "O’tgan kunlar"- birinchi o‘zbek romani. "Mehrobdan chayon" romanining tahlili.

Cho‘lpon lirkasi. Adib biografisi va ilk hikoyalari. Cho‘lponning XX asr 20-yillar she’riyati. Uning 30-yillar lirkasida murosasozlik ohanglari.

Yangi o‘zbek adabiyotining asosiy xususiyatlari. Yangi o‘zbek adabiyoti taraqqiyotining asosiy bosqichlari. Adabiyottarixini davrlashtirish tamoyillari.

Milliy istiqlol va adabiyot. Yangi ijodiy izlanishlar. Realistik tamoyillarning ustuvorligi.Modernistik adabiyot yaratish yo‘lidagi izlanishlar.

Oybek romanlari. Yozuvchining hayot yo‘li. "Qutlug‘ qon" romanida milliy ozodlik harakatining aks ettirilish. "Navoiy" romanining o‘zbek adabiyoti taraqqiyotidagi o’rni.

G‘afur G‘ulom she’riyati. Shoir biografiyasi va ijodining ilk bosqichi. Shoirning urush davri she’riyatiga xos asosiy xususiyatlar."Sharqdan kelayotirman" to‘plamidagi she’rlar tahlili.

Abdulla Qahhorning hikoyanavislik mahorati. Hayot yo‘li va ijodi bosqichlari. Adib hikoyalarida realizm an’analari. "O‘g‘ri", "Dahshat", "Mayiz yemagan xotin" hikoyalarining tahlili. Abdulla Qahhor romanlari.

Said Ahmad nasri. Said Ahmad hikoyalari. Yozuvchi qissalari. Said Ahmadning "Ufq" trilogiyasi va "Jimjitlik" romani tahlili.

Odil Yoqubov romanlari. Yozuvchi biografiyasi va ijodining ilk bosqichi. Odil Yoqubov o‘zbek adabiyotida tarixiy-polifonik romanning asoschisi ekanligi. "Ulug‘bek xazinasi", "Ko‘hna dunyo", "Diyonat" romanlari tahlili.

Pirimqul Qodirov nasri. Yozuvchining hayot yo‘li va dastlabki asarlari. Adibning zamonaviy mavzudagi qissa va romanlari. Pirimqul Qodirovning tarixiy romanlari.

Erkin Vohidov poeziyasi. Shoир biografiyasi va lirkasi. Erkin Vohidov dostonlari. "Ruhlar isyonи" dostoni tahlili. "Istanbul fojiasi" dostoni badiiyati. Erkin Vohidov – tarjimon.

Abdulla Oripov ijodining o‘rganilishi. Abdulla Oripov lirkasining asosiy xususiyatlari. Shoир she’riyatida milliy ozodlik mavzusi. "Haj daftari", "Hikmat sadolari" turkumlarida diniy-ma’rifiy mavzu talqini. Abdulla Oripov sayohatnomalari badiiyati. "Jannatga yo‘l", "Hakim va ajal", "Istiqlol manzaralari" dostonlari tahlili.

O’tkir Hoshimov. Adibning hayot yo‘li, daslabki hikoya va qissalari. "Bahor qaytmaydi", "Dunyoning ishlari" qissalari. "Nur borki, soya bor", "Ikki eshik orasi", "Tushda kechgan umrlar" romanlari tahlili.

Shukur Xolmirzaev nasri. Yozuvchining tarjimai holi va ijodining ilk bosqichi. Sh.Xolmirzaev hikoyalarining o‘ziga xosligi. Adibning qissa va romanlari.

Rauf Parfi ijodi. Shoир biografiyasi va ilk ijodi. Rauf Parfi lirkasining asosiy xususiyatlari. "Sabr daraxti", "Tavba" to‘plamlariga kirgan she’rlar tahlili.

Jahon adabiyoti fani yuzasidan

Geografik miqyosi, davrlashtirilishi. Fanning maqsad va vazifalari. Jahon adabiyotining antik davri: Shumer, Misr, Hind, Xitoy, Yunon, Rim va Turkiy xalqlar adabiyoti. Ularning o‘zaro mushtarak va farqli jihatlari. Jahon adabiyoti manbalariga tipologik, genetik, tarixiy–madaniy yondashuv.

Mif va badiiy ijod. Mif va jahon adabiyoti. Mifning jahon adabiyoti tadrijidagi o‘rni. Mifologiya va mif poetikasi jahon adabiyotini o‘rganishda adabiy-nazariy, falsafiy-estetik asos sifatida. Mifologik maktab: tarixi, vakillari. Aka-uka Grimmlarning “Nemis mifologiyasi” asari. Myuller asarlarida mifologik talqin. Losevning mifologiyaga doir qarashlari. Mif va falsafa, mif va estetika, mif va din. Mif va mif poetikasi jahon adabiyotini o‘rganishning muhim asosi sifatida. Mifda xaos va kosmos tushunchalari, ularning badiiy adabiyot tarkibida bajaradigan vazifasi. Mifning shakllari: tabiat, jamiyat, inson, o‘tmish, keljak, yaratilishi va inqirozi haqidagi miflar. Frezer talqinida mif.

Qadimgi Sharq adabiyoti. Hududiy va milliy tarkibi: Shumer – Bobil adabiyoti, Misr adabiyoti, Eron adabiyoti, Hind adabiyoti, Xitoy adabiyoti, Markaziy

Osiyo adabiyoti. Mifologiyasi, adabiy namunalari, qadimgi Sharq xalqlari adabiyotining jahon adabiyotiga ta'siri masalasi. Shumer adabiyoti jahon adabiyotining ibtidosi sifatida. Shumer adabiyoti yodgorliklarining ko'lami va janrlari. "Bilgamish haqida doston" eposi. Bilgamish – abadiy hayot izlovchi epik qahramon. "Avesto" – Markaziy Osiyo xalqlarining mushtarak yodgorligi.

Antik davr yunon adabiyoti. Qadimgi Sharq adabiyotining antik adabiyot bilan mushtarak jihatlari: mifologiyadagi va eposdagi mushtaraklik. Homerning "Iliada" va "Odisseya" dostonlari. Dostonlarning mavzusi, tarixiyligi va mifologik elementlari. Axill va Odissey obrazlarida aks etgan Gomerning axloqiy-estetik qarashlari. "Odisseya" va "Alpomish". Gesiodning "Mehnat va kunlar" didaktik asari. Gesiod va Sharq didaktikasi. Yunon dramasi: Esxil, Sofokl, Evripid. Yunon lirikasi. Monodik va tantanali lirika. Elegiya va Yamb. Yunon lirikasida vazn.

Adabiy metodlar va oqimlar. Realizm va romantiz metodi, **Modernizm adabiyoti.** Zamonaviy Yevropa adabiyoti. Modernizm hodisasini yuzaga keltirgan tarixiy-ijtimoiy omillar. Modernizm estetikasi va Ortega Gasset. Modernizmda absurd muammosi hamda yevropasentrizm masalasi. Absurd dramaturgiyasi. Ong oqimi muammosi va psixoanaliz. Shakl va mazmun sathidagi evrilishlar. Xos va avom adabiyoti o'rtasidagi chegara.

Postmodernizm adabiyoti. Postmodernizm va neorealizm hodisalari. Madaniyatlar sintezi. Postmodern adabiyotning mazmun-mohiyati, namoyandalari. Universal gumanizm, jami tirik mavjudotga teng qarash. Sharq, Lotin Amerikasi, Afrika, Okeaniya xalqlari madaniyatiga qiziqish, madaniyatlarni teng ko'rish. Xos va avom adabiyoti o'rtasidagi chegaraning olib tashlanishi, ikkiyoqlama kodlashtirish tamoyili, janrlar mutatsiyasi, ijodda individ rolini inkor qilish, "muallif o'limi" konsepsiysi. E. Ukoning "Atirgul ismi" romani postmodernizmning manifesti sifatida.

Adabiyotshunoslik nazariyasi fani yuzasidan

Adabiy nazariy-tafakkur tarixi. Sharqda adabiy-nazariy fikrlarning vujudga kelishi. Qadimgi Hindistonda estetik tafakkurning paydo bo'lishi va rivojlanishi. Qadimgi Xitoy estetik tafakkuri. Markaziy Osiyo va O'zbekistonda adabiy nazariy tafakkurning paydo bo'lishi va rivojlanishi. G'arbda adabiy-nazariy tafakkurning paydo bo'lishi va taraqqiyoti haqida tushuncha beriladi.

Adabiyotshunoslik metodologiyasi. Badiiy adabiyotga ilmiy-tarixiy qarashning shakllanishi. XIX asrda G'arbiy Yevropa va rus adabiyotshunosligrining asosiy maktablari va metodlari. Mifologik maktab. Madaniy-tarixiy maktab. Psixologik maktab. Badiiy adabiyotning nazariy masalalari. Badiiy adabiyotning spetsifikasi o'rgatiladi.

Badiiy adabiyotning nazariy masalalari. Badiiy adabiyotning o‘ziga xos xususiyatlari. Qadimgi san’atning sinkretlilik xususiyati. Adabiyot – so‘z san’ati. Badiiylik – adabiyotning yetakchi xususiyati. Adabiyot – milliy hodisa ekanligi; badiiy adabiyotning vazifalari; badiiy adabiyotning hayotni takomillashtirish vositasi sifatidagi o‘rni; badiiy adabiyotda tipiklashtirish va individuallashtirish; Tip va uning xarakterdan farqli jihatlari; tipiklik va individualligi; badiiy adabiyotda vorisiylik; «An’ana» atamasining ma’nosи; adabiy tajribani o‘zlashtirishning murakkabligi; ichki va tashqi adabiy an’ana; tajdid (novatorlik); tajdid – adabiy taraqqiyotning zaruriy sharti kabi nazariy masalalar o‘rgatiladi.

Badiiy asar tarkibi va uning tahlili. Badiiy asarda shakl va mundarija birligi. Badiiy asar mavzui va g‘oyasi. Syujet va kompozitsiya. Syujetning kompozitsiya bilan bog‘liqligi. Konflikt qarama-qarshiliklar kurashining ifodasi. Badiiy til va uslub. Badiiy nutq shakllari muayyan asarlar tahliliga bog‘lab o‘rgatiladi.

Adabiy turlar va janrlar. Adabiy asarlarning muayyan turkumlarga guruhlanish tamoyillari. Adabiy turlarni uchga bo‘lish tamoyili. Keyingi yillar adabiyotshunosligida adabiy turlarni to‘rttaga bo‘lish tamoyili haqidagi qarashlar.

O‘zbek adabiyotini o‘qitish metodikasi fani yuzasidan:

1. Adabiyot o‘qitish metodikasi faning tarixi va shakllanish taraqqiyoti.
2. Adabiyot metodikasining pedagogika tizimiga mansub mustaqil fan ekanligi. Adabiyot o‘qitish metodikasining metodologik asoslari. Adabiyot o‘qitish metodikasining obyekti va predmeti. Adabiyot o‘qitishning maqsadi va vazifalari.
3. Adabiyot o‘qitish metodikasiga xos bo‘lgan tamoyillar. Milliy adabiy ta’limda badiiy asarlami o‘rganishning o‘ziga xos xususiyatlari, Adabiy ta’limdagi yetakchi tamoyillar.
4. Adabiyot o‘qitish metodlari tasnifi, turlari va mazmuni
5. Adabiy ta’lim metodlari, usullari, shakllari hamda ularning o‘zaro aloqadorligi Adabiy ta’lim metodlarining mazmun-mohiyati.
6. Adabiyot o‘qitish shakllari va usullari. Adabiyot o‘qitish metodlarining o‘zaro o‘xhash va farqli jihatlari.
7. Adabiyot o‘qitishda ta’lim texnologiyalarining o‘rni va roli.
8. Adabiyot darslarida muammoli ta’limdan foydalanish yo‘llari.
9. Pedagogik innovatsion texnologiyalar va adabiy ta’lim. Modulli ta’lim texnologiyasi xususiyatlari va adabiyot o‘qitishda undan foydalanish yo‘llari. Pedagogik innovatsiya - ta’lim va tarbiyaning samaradorligini oshirish maqsadida uning mazmuni, texnologiyasi hamda tashkil etish jarayoniga kiritilgan yangiliklarni anglatishi. Innovatsiya jarayoni ta’lim-tarbiyani tashkil etish va uning mazmunini o‘stirishga kiritilgan yangiliklardan iborat tushuncha ekanligi.

10. Didaktik o‘yinlar texnologiyasi va uning adabiy ta’limdagi o‘rni. Sinov darslari texnologiyasining adabiy ta’limdagi ahamiyati

11. Blum taksonomiyasi va adabiy ta’lim. Adabiyot o‘qitish metodikasi fanida motivatsiya. Adabiyot darslarini tashkil etishda Blum taksonomiyasi va uning adabiyot o‘qitishdagi ahamiyati. Blum taksonomiyasi asosida fanning o‘qitish bosqichlarini belgilash.

12. Badiiy asar ustida ishlash. Asarlarni janri va obrazlar tizimiga ko‘ra o‘rganish Epik, lirik va dramatik turdagи asarlarni janr xususiyatlарiga ko‘ra farqlash. Har turga mansub asarlardagi badiiy va majoziy obrazlar tahlili. Lirik qahramon tushunchasi va uning matndagi o‘rni.

13. Talabalar kompetentliligin shakllantirishda adabiyot o‘qitish metodikasi fanining o‘rni va roli.

14. Uzluksiz ta’limning adabiyot fanidan darsliklarning tuzilishi va mazmuni Darslik va unga qo‘yiladigan talablar. Umumiyl o‘rta ta’lim maktablarining “Adabiyot” darsliklarining tuzilishi va mazmuni.

15. Adabiyotdan dars shakllari Adabiyot o‘qitish metodikasi ilmidagi dars turlari. ularning tasnifi va talqini. Darslik bilan ishlash darsi. Va’zxonlik darsi. Mustaqil fikrlash darslari. Sayohat darsi. Konferensiya darsi. Seminar darslar. Sinov darsi. Muloqot darsi. Muammoli dars. Ko‘rgazma darsi. Muxbirlar darsi. Ssenariy dars. Multimediya darslari.

Foydalaniladigan asosiy darsliklar va o‘quv qo‘llanmalar ro‘yxati

1. Mahmudov N., Nurmonov A. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi. - Toshkent, 1995.
2. Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy o‘zbek tili. - Toshkent: Universitet, 2006.
3. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G., Qurbonova M., Yunusova M., Abuzalova M. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. –Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2009.
4. Hojiyev A.O‘zbek tili morfologiyasi, morfemikasi va so‘z yasalishining nazariy masalalari. - Toshkent: Fan, 2010.
5. Jamolxonov H. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. –Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2013.
6. Tursunov U., Muxtorov A., Raxmatullayev sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. - Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
7. Tursunov U., O‘rinboyev B., Aliyev A. O‘zbek adabiy til tarixi. - Toshkent: O‘qituvchi, 1995.

8. Tursunov U., Muxtorov J., Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. - T., 1995.
9. Ne’matov H.F. O‘zbek tilining tarixiy fonetikasi.–Toshkent, 1992.
10. Ashirboyev S., Azimov I. O‘zbek tilining tarixiy grammatickasi. –Toshkent, 2002.
11. To‘ychiboyev B. O‘zbek tili tarixining davrlari. – Toshkent, 1996 .
12. Mirtojiyev M. O‘zbek tili semasiologiyasi. – Toshkent, 2010.
13. Rajabov N. O‘zbek shevashunosligi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996.
14. Reshetov V.V., Shoabdurahmonov Sh. O‘zbek dialektologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1978.
15. To‘ychiboyev B., Hasanov B. O‘zbek dialektologiyasi. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.
16. Ashirboyev S.O‘zbek dialektologiyasi. – T.:”Navro‘z”, 2016.
17. Ashirboyev S. O‘zbek dialektologiyasi. – Toshkent: TDPU, 2011, 2013.
18. Enazarov T., Karimjonova V. va boshqalar. O‘zbek dialektologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2012.
19. Mumtoz adabiyoti namunalari. 1-jild. Nashrga tayyorlovchilar H.Boltaboyev, N.Raxmonov. O‘zMU nashriyoti. 2003.
20. Mumtoz adabiyoti namunalari. 2-jild. Nashrga tayyorlovchilar H.Boltaboyev, N.Raxmonov. O‘zMU nashriyoti. 2004.
21. R.Vohidov, H.Eshonqulov. O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi. «O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi» nashriyoti, 2006.
22. R.Orzibekov. O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi. T: «Fan». 2006.
23. Mumtoz adabiyoti namunalari. 3-jild. Nashrga tayyorlovchilar H.Boltaboyev, N.Raxmonov. O‘zMU nashriyoti. 2006.
24. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. Toshkent, 2004.
25. Xudoyberdiyev E. Adabiyotshunoslikka kirish. Toshkent, “Iqtisod - Moliya” nashriyoti, 2007.
26. Sirojiddinov Sh. Alisher Navoiy. Manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili. T.Akademnashr, 2011.
- 27.Husanboyeva Q., Niyozmetova R. Adabiyot o‘qitish metodikasi. O‘quv qo`llanma. - T.: Barkamol fayz media. 2018. 352-b.
28. To‘xliyev B. Adabiyot o‘qitish metodikasi. O‘quv qo`llanma. T.: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010. 167-b.
29. Qozoqboy Yo`ldosh, Muhayyo Yo`ldosh. Badiiy tahlil asoslari. -Toshkent, Kamalak, 2016.-462 6.

**5A 111201 – O’ZBEK TILI VA ADABIYOTI MAGISTRATURA
MUTAXASSISLIGI BO‘YICHA KIRISH SINOVLARI UCHUN
BAHOLASH MEZONI**

5A 111201 – O‘zbek tili va adabiyoti magistratura mutaxassisligi bo‘yicha kirish sinovlari yozma usulda o‘tkaziladi. 4 savolga javob yozish uchun 3 soat (180 daqiqa) beriladi.

Har bir variantda 4 tadan savol bo‘lib, savollar maxsus fanlar tarkibidagi mavzular doirasida shakllantiriladi. Variantdagi 4 ta savolning har biriga eng yuqori **25** ball beriladi. Ya’ni jami eng yuqori ball **100** ballni tashkil etadi.

Berilgan har savolga to‘g‘ri va to‘liq javob yozilsa, til qonuniyatlari va ularning xususiyatlari ilmiy-nazariy ochib berilsa, javoblar mustaqil fikri asosida yoritilsa, muammolarga ijodiy yondashilsa, javobda mantiqiy yaxlitlikka erishilsa o‘zlashtirish ko‘rsatkichi **21,5-25** ball bilan baholanadi.

Berilgan savolga to‘g‘ri javob yozilsa, javoblarni izohlashda ayrim noaniqliklarga yo‘l qo‘yilgan bo‘lsa, fikrlarni bayon qilishda ba’zi juziy kamchiliklar kuzatilsa, o‘zlashtirish ko‘rsatkichi **17,8-21,4** ball bilan baholanadi.

Berilgan har bir savolga, asosan to‘g‘ri javob yozilsa, biroq qo‘yilgan masalaning mohiyati, mazmuni, natijalari yuzaki yoritilsa, fikr-mushohada bayonida tarqoqlik kuzatilsa, **13,8-17,7** ball oralig‘ida baholanadi.

Berilgan har bir savolga qisman javob yozilsa, biroq qo‘yilgan masalaning mohiyatini ochib bera olmasa, fikr-mushohada bayonida chalkashuvlar kuzatilsa, **0-13,7** ball oralig‘ida baholanadi.

***IZOH:** Ushbu mezon 1 ta savolga berilgan javobga qo‘yilgan ball bo‘lib, talabgor 4 ta savolga ham ushbu mezon asosida javob berishi kerak bo‘ladi. Shunda yozma ish buyicha umumiy **100** ballni to‘plash imkoniyatiga ega bo‘ladi.*

Apellyatsiya tartibi

Abituriyentlar ijodiy imtihon natijalari bo‘yicha institut qabul komissiyasining apellyatsiyalar bilan ishslash hay‘atiga imtihon natijalari e’lon qilingandan so‘ng 24 soat davomida murojaat qilishlari mumkin. Murojaat mazmuni faqat o‘zlarining to‘plagan ballari yuzasidan bo‘lsa qabul qilinadi. Apellyatsiya komissiyasi a‘zolari institut rektori buyrug‘i bilan tasdiqlanadi.

